

بسمه تعالی

نگاهی کوتاه به علل و پیامدهای اجتماعی فاجعه سیل‌های اخیر ایران

معصومه کمال‌الدینی دکترای جامعه‌شناسی و پژوهشگر اجتماعی فجایع طبیعی

www.iraniansocialworkers.ir

تحقیقات نشان می‌دهد به غیر از عوامل طبیعی، دخالت بی‌رویه انسان در محیط و بطور کلی، عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی در ارتباط با یکدیگر، نقش بسزایی در بسترسازی سیلاب تخریب‌کننده دارند که می‌توان اشاره کرد به «افزایش میزان جمعیت، تخریب جنگل‌ها و از بین بردن پوشش گیاهی، تغییر کاربری اراضی، ناکافی بودن سازه‌های تأخیری سیل در سرشاخه‌های رودخانه‌ها، شهرسازی و توسعه شهرها در جلگه‌های سیلابی، عدم تعادل بین دام و ظرفیت مراتع» (مقیمی و حقی ۱۳۸۰)، دخالت در مسیل‌ها و دستکاری آبگذرها، اشغال مسیل‌ها و حریم‌نهایی رودخانه‌ها (معیری و انتظاری ۱۳۸۷).

به نظر لومان جامعه‌شناس آلمانی تبار و صاحب نظریه سیستم‌ها، ما همواره شاهد فجایع در تاریخ کشورها بوده‌ایم اما آنچه امری جدید و نو می‌باشد، فجایعی است که ما انسانها با تصمیم‌هایمان به وجود آورده‌ایم «خطر» (danger) زیانی است که از خارج وارد می‌شود و به شکل زیست - محیطی رخ می‌دهد، درحالی‌که «ریسک» (risk) زیانی است که سبب آن تصمیم‌های خود ما بوده است، لذا ریسک محصول عادی و ناگزیر تلاش‌های ما برای «مقید کردن زمان»، (to bind time) است (پل ۱۹۹۰).

عواملی وجود دارد که پیامدهای اجتماعی ناشی از فجایع طبیعی مانند سیل را افزایش می‌دهد از جمله:

- عدم هشداردهی مناسب از سوی مسئولان به مردم منطقه و عدم مدیریت صحیح امدادسانی در زمان سیل و نجات افراد در سیل گرفتار و افزایش احساس خشم و نارضایتی عمومی و کاهش اعتماد اجتماعی.
- دخالت سیاست در مدیریت بحران: در فجایع طبیعی ستاد مدیریت بحران باید نیازهای منطقه را بررسی و بر اساس نیازهای ضروری و زیستی مردم آسیب‌دیده، رفتارهای مدیریتی خود را تعریف کنند، نه اینکه بر اساس الگوهای مدیریتی و محافظه‌کاری سیاسی نیازهای مردم را کمتر یا بیشتر از واقعیت تعریف کنند، زبان سیاست با زبان نیازهای بازماندگان فاجعه متفاوت است، بطور مثال رفت و آمد بیهوده همه سیاستمداران به منطقه بدون انجام کار مفید یا راهبردی اجرایی حتی اگر با نیت خیرخواهانه انجام گردد، به دلیل عدم اطلاع ایشان از نوع ارتباطات و رفتارهای تخصصی در بحرانهای طبیعی احساس خشم مردم و نارضایتی آنها را بیش از پیش می‌کند.
- عوامل فرهنگی مانند سخنرانی افراد در مکانهای مذهبی یا آموزشی و ارتباط مخاطرات طبیعی با بلا و عذاب الهی و تقدیرگرایی.

- ارتباطات اضطراب زا در رسانه ها: لومان جامعه شناس آلمانی تبار معتقد است که جامعه از طریق ارتباطات، می تواند خود را به خطر بیندازد. تهدیدهایی که متوجه جامعه می شود از زیست - محیط یا فجایع زیست - محیطی ناشی نمی شود، بلکه از ارتباطات ارائه شده از زیست محیط ناشی می شود که نظام اجتماعی خودش، آنها را ایجاد کرده است، و آنها را ارتباطات اضطراب زا (communications of anxiety) می نامد، از همه بدتر، هنگامی که این ارتباطات وارد نظام سیاسی می شود شتاب آنها فزونی می گیرد، زیرا که به نظر لومان به «صحبت‌های غیرمسئولانه» میدان می دهد، و مدیریت بحران به موضوع صحبت‌های پیش پا افتاده بدل می شود (پل ۱۳۷۹).

پیامدهای سیل

۱- اثرات مستقیم شامل:

- از دست دادن زندگی و اموال: تخریب خانه ها، مرگ عزیزان، تخریب محصولات، از دست دادن دام، عدم کارکرد امکانات زیربنایی و از بین رفتن شرایط بهداشتی به علت بیماری های منتقل شده از آب.

- از دست رفتن معیشت و اقتصاد محله و منطقه: به دلیل تخریب ارتباطات و زیرساخت های ارتباطی مانند نیروگاه ها، جاده ها و پل ها آسیب دیده فعالیت های اقتصادی متوقف می شود و منجر به جابجایی و اختلال در زندگی عادی می شود، تأثیر مستقیم بر تولیدات کشاورزی و صنعتی.

- آسیب به زیرساختهای منطقه مانند اختلال در آب و برق، حمل و نقل، ارتباطات، آموزش و مراقبت های بهداشتی .

۱- اثرات غیرمستقیم شامل :

- پیامدهای اقتصادی: کاهش رشد و توسعه اقتصادی، هزینه های تخصیص یافته به بازسازی و کمکهای خارجی ممکن است به سرمایه گذاری در زیرساخت ها و سایر فعالیت های توسعه در منطقه منجر شود و در بعضی موارد ممکن است اقتصاد ضعیف منطقه را فلج کند و سیل مجدد در یک منطقه ممکن است سرمایه گذاری های بلند مدت توسط دولت و بخش خصوصی را متوقف کند. فقدان معیشت و مهاجرت کارگران ماهر ممکن است بر رشد اقتصادی منطقه تأثیر منفی داشته باشد، پیامد دیگر طولانی مدت مهاجرت توده ای و یا جابجایی جمعیت به سمت مناطق شهری توسعه یافته است که موجب افزایش جمعیت در شهرهای دیگر و افزایش فقر شهری گردد و مجددا در نواحی حاشیه ای در شهرهایی که مستعد فجایع و یا خطرات دیگر هستند، زندگی کنند.

- پیامدهای سیاسی: واکنش و توزیع ناعادلانه در عملیات امداد در حوادث مهم سیل، منجر به نارضایتی عمومی یا از دست دادن اعتماد به مقامات یا دولت می شود و فقدان توسعه در مناطق مستعد سیل ممکن است سبب نابرابری اجتماعی و حتی ناآرامی های اجتماعی شود که موجب تهدید صلح و ثبات در منطقه نیز می شود.

- پیامدهای روانشناختی: اختلال استرس پس از سانحه و اثرات روانی در قربانیان سیل و خانواده های آنها می تواند به مدت طولانی به آنها آسیب برساند، مگر عزیزان و والدین می تواند تأثیرات عمیقی بر کودکان ایجاد کند. جابجایی از خانه، از دست دادن اموال و معیشت و اختلال در امور اقتصادی و تجاری می تواند موجب ادامه فشار روانی شود (IFM 2013)

- پیامدهای اجتماعی: در خصوص پیامدهای اجتماعی سیل های اخیر ایران ذکر این نکته لازم است که فاجعه از یک الگوی تکراری در پیامدهای اجتماعی پیروی می کند و تفاوت چندانی با زلزله یا فجایع دیگری در این خصوص ندارد، بطور مثال افزایش خشم و نارضایتی عمومی، کاهش اعتماد اجتماعی، افزایش همبستگی بین مردم، افزایش خشونت خانگی و اجتماعی، افزایش ازدواجهای شتابزده، افزایش آسیب های هیجانی- شناختی، احساس ناامنی در زنان و دختران، ازدواج اجباری، توقف در ادامه تحصیلات، فقر، مهاجرت اجباری (کمال الدینی ۱۳۹۷).

منابع

- کمال الدینی معصومه . ۱۳۹۷ . پیامدهای اجتماعی زلزله بم بر گروه زنان ، رساله دکتری دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات .
- مقیم ، جواد، و حقی ، محمد. ۱۳۸۰ . تحلیلی بر سیل گلستان ، مجله جنگل و مرتع . شماره ۵ .
- معیری ، مسعود و انتظاری ، مژگان . ۱۳۸۷ . سیلاب و مروری بر سیلاب های استان اصفهان ، فصلنامه چشم انداز جغرافیایی، سال سوم، شماره ۶.
- هریسون، پل (۱۳۷۹). نیکلاس لومان و نظریه نظامهای اجتماعی(یوسف ابادری، مترجم). ارغنون.

. 2013. Risk Management for Flood. at : <https://www.floodmanagement.info/what-are-the-APFM/negative-social-impacts-of-flooding> .